

Л. Л. Місінкевич
професор кафедри філософії
та політології Хмельницького
університету управління та права,
кандидат історичних наук, доцент

Реабілітація жертв політичних репресій на Дунаєвеччині

В історії кожного народу є і героїчні і трагічні сторінки. У нашій новітній історії чи не найтрагічнішими є ті, які пов'язані з репресивною політикою радянського тоталітаризму. В історичній пам'яті народу назавжди закарбувалися людські трагедії 30-х років, коли за одне лише необережне сказане слово можна було поплатитися життям. Сотні тисяч людей загинули безневинно через заохочення режимом системи доносів і наклепів. Непоправних і нічим не виправданих втрат зазнав український народ внаслідок масових політичних репресій, різноманітних утисків прав і свобод, які торкнулися всіх без винятку верств населення, обірвали та скалічили життя мільйонів наших співвітчизників. Значних людських втрат зазнало населення Дунаєвецького району.

Географічне і територіальне розміщення району мало характерні особливості, які сприяли розгортанню політичних репресій. В першу чергу, це визначалося прикордонним фактором та проживанням чималого відсотку представників польської, єврейської та німецької національних меншин. "Вороги народу" виявлялися під час слідства при шаблонному звинуваченні у шпигунстві, диверсійних та контрабандистських діях, нелегальному переходу кордону, підготовці повстань та заколотів.

Активним чинником державного терору стала боротьба з куркульством періоду колективізації. Ці заходи посилили репресивні дії щодо селян, яких звинувачували у саботажі колгоспного будівництва та господарському шкідництві. У подальшому репресії проводилися під жупелом боротьби з "буржуазним націоналізмом", "національними ухилами" проти польської, єврейської, німецької національних меншин, які, за оцінками каральних органів, були потенційними "контрреволюціонерами", "іноземними шпигунами". Зазначені обставини сформували підґрунтя для масових політичних репресій, що мали трагічний наслідок для населення району.

Політичні репресії на Дунаєвеччині започатковуються з 1929 р. Цьому сприяли рішення листопадового 1929 р. пленуму ЦК КП(б), в яких вище політичне керівництво республіки взяло підвищені зобов'язання щодо здійснення «соціалістичної реконструкції села». С. Косіор заявив, що для «більшовиків немає нічого неможливого», закликаючи до збільшення в 1930 р. посівних площ удвічі, а колгоспів – у 3,5 рази [10]. Ще більш ускладнилося становище селян після постанови ЦК ВКП(б) від 5 січня 1930 р. «Про темпи колективізації і заходи допомоги держави колгоспному будівництву». Довільні відсоткові рознарядки, які спускалися з центру без урахування побажань та психології селянина-одноосібника, місцеві політичні

та виконавчі органи намагалися перевиконувати. У договорі про соціалістичне змагання між Дунаєвецьким і Новоушицьким районами на 1930 р. містився пункт – «закінчити колективізацію навесні того ж року» [13, с. 75].

«Високі» темпи були досягнуті в результаті грубого порушення принципу добровільного вступу в колгоспи, примусового усуспільнення засобів виробництва, «розкуркулення» трудового селянства. Особливо складним і трагічним було становище середняків, яких примушували вступати в колгоспи під загрозою «розкуркулення», залякування і репресій. Мали місце факти закриття ринків, заборони продажу селянам одноосібникам товарів першої необхідності [3, арк. 208-209].

Оцінюючи дії місцевого керівництва щодо проведення суцільної колективізації С. Орджонікідзе в листі Й. Сталіну зазначав: «Перекручення тут звірячі... Бажання їх виправляти мало... Все бажують списати на куркуля, не усвідомлюючи, що перегнули, переколективізували. Велике бажання ще більшим натиском виправити становище, розстрілявши в окрузі 25-30 чоловік...» [12, с. 327].

Масові виступи селян проти насильницької колективізації змусили вище партійно-державне керівництво СРСР прийняти у березні 1930 р. рішення, де засуджувались так звані «перегини». Але плани щодо темпів проведення колективізації, а тим більше ідеї самої колективізації ніхто не відміняв. Хоча оприлюднення статті Й. Сталіна «Головокружение от успехов» [18] спричинило інтенсивний процес виходу селян з колгоспів, восени того ж року почалася друга хвиля колективізації. Зважаючи на прикордонність Поділля, продовжувалося і розкуркулення. В інструкції Кам'янець-Подільського окружкому КП(б)У, розісланій районним осередкам партії, вказувалося: «З прибуттям в село керівники повинні зв'язатися з партійним осередком, сільрадою і, залучаючи перевірений радянський актив, приступити до роботи:

а) вжити заходів по охороні колгоспів, складів з хлібом;

б) за списками, які дані їм, оголосити сім'ям розкуркулених про готовність до висилки, причому дозволяється сказати, що вони будуть вислані на Урал разом з чоловіками, які зараз знаходяться в Кам'янецькій тюрмі. Необхідно попередити, щоб кожна сім'я була забезпечена запасами продовольства в розмірі 2-місячної норми, взуттям, літнім та зимовим одягом в розмірах особистої потреби, а також предметами особистого вжитку: сокирами, лопатами, пилками, відрами, рубанками і т. п. Сім'ї повинні бути підготовлені з таким розрахунком, щоб до 14 год. 31 травня, могли прибути на станцію відправки Кам'янець-Подільський;

в) з метою попередження можливих втеч окремих членів родини і спроб ухилитися від виселення сільські керівники зобов'язані перед оголошенням і до кінця висилки встановити постійне чергування по селу і неослабне стеження за будинками та сім'ями виселенців» [19, с. 21].

Влітку 1930 року політбюро ЦК КП(б)У звернуло увагу на необхідність перегляду контингенту працюючих в прикордонній смузі спеціалістів з

метою виявлення «антирадянського елемента». Заслухавши доповідь завідуючого культпрофвідділу ЦК А. Хвилі 21 червня 1930 р. політбюро ЦК КП(б)У визначило за необхідне вислати з прикордонних округів близько 1000 громадян. Тоді ж для секретарів партійних комітетів Одеського, Кам'янець-Подільського, Вінницького, Проскурівського, Тульчинського, Могилів-Подільського, Бердичівського, Житомирського округів, Молдавського обкому партії було підготовлено спеціальний об'їзник за підписом секретаря ЦК КП(б)У П. Любченка та А. Хвилі «Про чистку фахівців прикордонних округів». У ньому визначався контингент, який планувався виселенню за межі України і ті, кому давалася можливість працювати в інших областях республіки [11, арк. 145, 147]. Важко сказати, з яких причин, але схвалення наведеної постанови секретаріату ЦК КП(б)У було відкладено [11, арк. 160]. Можливо, вищим політичним керівництвом вважалась недостатньою кількість «вичищених» фахівців, або ж в короткі терміни досвідчених працівників було важко замінити їх колегами з інших регіонів України.

Однак подальше вирішення поставлених в постанові секретаріату ЦК КП(б)У завдань планувалося здійснити на основі грудневого 1931 р. рішення ЦК ВКП(б), пов'язаного із «зміцненням прикордонної смуги». Завдання, поставлені вищим політичним керівництвом країни, стали основою для схвалення відповідної постанови політбюро ЦК КП(б)У від 8 січня 1932 р. Вона передбачала проведення «закритої чистки» із «заміною і нейтралізацією антирадянських елементів» у 51 районі. Серед інших районів особлива увага зверталась на Славутський, Ізяславський, Ляховецький, Теофіпольський, Волочиський, Юринецький, Чемеровецький, Оринінський, Старо-Ушицький, Ново-Ушицький, Кам'янець-Подільський, Деражнянський, Летичівський, Городецький. До списку «неблагонадійних» включалися також Антонінський, Дунаєвецький, Красилівський, Шепетівський, райони.

Підставою для нейтралізації антирадянських елементів у Дунаєвецькому районі стало викриття в травні 1931 р. петлюрівської контрреволюційної повстанської організації, осередки якої були утворені в селах Тинна, Польна Тернава, Мала Тернава, Нестеревці, Ганівка, Станіславівка, Маліївці. Основним завданням існуючих контрреволюційних сільських осередків було повалення Радянської влади шляхом збройного повстання, від'єднання України від СРСР, з подальшим утворенням Української Народної Республіки, з входженням до Польщі [4, арк. 5].

Виступивши в ніч на 4 травня 1931 р., повстанські осередки розгромили Малотарнавську сільську раду. При цьому загинули секретар комсомольського осередку Антончук та прикріплений до колгоспу член ВКП(б) Навроцький. У селі Польна Тернава загинув голова кооперативу Єфімович та два колгоспники брати Бутельські, був поранений колгоспник Заремба [4, арк. 10].

Кам'янецьким прикордонним загonom ДПУ повстання того ж дня придушили. Під репресії попали близько двохсот селян. За обвинувальними висновками оперативно-слідчої групи ДПУ УСРР в другій половині серпня 1931 р. на розгляд судової «трійки» при колегії ДПУ УСРР була направлена

справа № 127, у якій пропонувалося застосувати до 25 осіб вищу міру покарання – розстріл, до 18 – 10 років ув'язнення в концтаборах, до 17 – 8 років, до 27 – 5 років, а до 12 осіб – 3 роки ув'язнення концтаборів. 2 особи пропонувалося вислати на 3 роки за межі України [4, арк. 122, 159 – 160, 198 – 199, 239 – 241].

Особливою нарадою при колегії ОДПУ 3 жовтня 1931 р. були переглянуті обвинувальні висновки і на підставі статей 54², 54¹¹ КК УСРР 9 учасників контрреволюційного повстання (М. П. Шпака, П. П. Цибульського, В. Я. Каштана, М. Ф. Скотроцького, В. Я. Каштана, І. М. Лисенького, С. Д. Грицину, Ф. Б. Солтиса, Ф. П. Лисаковського) засуджено до страти. 17 учасникам повстання смертний вирок був замінений 10-річним ув'язненням у концтаборі, 22 особи засудженні до 10 років позбавлення волі, а їхні сім'ї вислані. 34 учасників контрреволюційної повстанської організації засуджено до 5 років, 4 – до 3 років позбавлення волі. Одному з ув'язнених строк 5 років концентраційного табору замінено виселенням до Казахстану [4, арк. 256 - 258].

У Дунаєвецькому районі впродовж 1929 – 1933 рр. органами ГПУ була проведена «чистка» прикордонної смуги та масова депортація «куркулів», в результаті якої постраждали 651 особа [14]. Начальник Вінницького облвідділу ГПУ В. Лєвоцький у 1932 р. у доповідній записці наводив численні приклади існування міфічних контрреволюційних організацій, зокрема «Подільської філії українського національного центру», осередків «церковників», численних повстанських угруповань, які «діяли» практично в кожному районі області [2, арк. 29 - 48]. Особливо підкреслювалася «контрреволюційна активність по лінії повстанства» [2, арк. 29]. Виходячи з логіки керівництва органів ГПУ, в Подільському регіоні на початок 1930-х рр. було чимало потенційних противників радянської влади.

В Україні за допомогою ідеологічного апарату посилюється нагнітання атмосфери страху, підозрливості. Передові статті газет, журналів були насичені заголовками, які «викривали» шпигунів, диверсантів, вбивць, ворогів народу, троцькістів, що намагалися реставрувати капіталізм. В атмосфері такого загального психозу й підозрливості, страху і озлобленості вже мало кого дивували арешти людей, які нічим не виділялися, не були причетні до жодної антирадянської акції.

Маховик репресій набрав особливо великих обертів після лютого-березневого 1937 р. пленуму ЦК ВКП(б), на якому знову приділялася значна увага темі «шкідництва». Звалюючи на «шкідництво» провали в економічному та соціальному будівництві, беззаперечно стверджувалося, що залишки колишніх панівних класів посилювали опір, прагнули зробити все, аби перешкодити будівництву соціалізму. Вимога пленуму посилити боротьбу з класово-ворожими елементами була активно підтримана в партійних і державних структурах.

Дотримуючись «теорії класової боротьби та її загострення по мірі будівництва соціалізму», сталінське керівництво поступово піддавало остракізму окремі нації. У цьому контексті події на Поділлі, де компактно

проживало чимало поляків, чехів, німців, євреїв, які вважалися потенційною «п'ятою колоною», були типовим прикладом політичних переслідувань «політично неблагонадійних» національних меншин.

Гоніння на громадян польського походження досягло апогею, коли в Україні остаточно були розформовані національні адміністративно-територіальні одиниці, закриті польськомовні навчальні заклади. Особливого значення органами НКВС було надано ліквідації міфічної шпигунської “Польської організації військової”. У квітні 1938 р. Солобковецькою слідчою групою районного відділу НКВС був викритий районний повстанський штаб “Польської організації військової”. З документів кримінальної справи довідуємося, що боївки “ПОВ” були організовані в селах з компактним проживанням польського населення: Міцівці, Сприсівка, Удріївці, Підлісний Мукарів, Стріхівці, Глушківці, Солобківці та ін.” За твердженням слідчих, члени “ПОВ” були бойовим загonom, який мав брати активну участь у загальному плані боротьби з Радянською владою за відтворення великої Польської держави в кордонах 1772 р. Виходячи з цих завдань, організація планувала здійснити: проведення військово-політичного і економічного шпигунства на території СРСР; військове повалення Радянської влади; об'єднання повстанських та диверсійних кадрів для руйнівної роботи в середині держави під час війни, створення сприятливої обстановки просування в тил СРСР регулярних польських військ; здійснення диверсійних актів на залізничному транспорті, шосейних дорогах, в сільському господарстві.

Аналіз архівів свідчить про надуманість і безпідставність подібних тверджень. Однак це не завадило органам НКВС притягти до кримінальної відповідальності 39 громадян польської національності. За рішенням особливої трійки УНКВС Кам'янець-Подільської області від 26 вересня 1938 р. всі вони були засуджені до вищої міри покарання і розстріляні в день суду[5, арк. 185 - 220].

У липні 1938 р. в Дунаєвецькому районі була “викрита” антирадянська організація “ПОВ” у складі 49 членів. За сценарієм третього відділу УДБ УНКВС Кам'янець-Подільської області організація була утворена в 1928 р. агентом польської розвідки Слатвинським та Майданським. Її діяльність нібито направлялася на збирання шпигунських матеріалів на користь Польщі. Сформовані “боївки” “ПОВ” в селах Держанівка, Дем'янківці, Гниловоди, Рахнівка, Іванківці, Нестерівці, Залісці, Руда Горчичанська і м. Дунаївцях мали підняти збройне повстання в тилу Червоної Армії, при виникненні війни між Польщею та СРСР. Фальсифікація групової кримінальної справи очевидна. Звинувачення осіб проводилося на підставі особистих зізнань, які не перевірялися і не підтверджувалися документально. В процесі слідства арешти проводилися без будь-яких на те підстав, більшість звинувачених по два і більше місяців не визивалися на допити. В обвинувачувальному висновку організатором антирадянської організації виступав агент польської розвідки Ю. М. Слатвинський, який фактично ніколи не арештовувався, в органи НКВС не визивався. Всі звинувачені під тиском визнали себе

винними. Особлива трійка Кам'янець-Подільської області засудила 46 осіб до розстрілу, 3-х – до 10 років ув'язнення[6, арк. 290 - 292].

Масові репресії польського населення проводилися не тільки під приводом їх участі в “ПОВ”, яка за довідкою Центрального державного особливого архіву СРСР діяла на території Росії з 1914 до 1920 рр. У 1922 р. вона офіційно в Польщі розпущена[12, арк. 30]. Чимало громадян розстріляли за належність до сфальсифікованої контрреволюційної підпільної польської організації «Ружанець».

Необхідно зазначити, що і єврейське населення зазнавало репресій, проте не в таких масштабах, як польське. Так, в грудні 1937 року була «виявлена» і ліквідована органами НКВС в м. Дунаївцях антирадянська сіоністська організація «Гехолуц», члени якої проводили активну агітацію серед єврейського населення, висловлювали невдоволеність існуючою Радянською владою та проводили агітацію за виїзд із СРСР до Палестини. Заарештовані М. М. Клігер, Г. І. Шперкін, Й. М. Лівшиц та Х. Й. Баренбойм визнали себе членами сіоністської організації «Гехолуц» після застосування до них фізичного впливу. У слідчих не було будь-яких доказів щодо їх вини, але це не стало на заваді особливій трійці управління НКВС Кам'янець-Подільської області прийняти 28 березня 1938 р. постанову про засудження їх до вищої міри покарання – і через тиждень вони були розстріляні [8, арк. 171 - 185].

Всього в 1936 – 1938 рр. в районі було репресовано 1456 осіб, що склало 52,3 відсотки від загального числа (2765) репресованих громадян за роки репресій радянської доби. Основну масу жертв політичного терору склали представники національних меншин – поляки – 849 осіб, євреї – 67, німці – 40 осіб. Маховик репресій важкою ходою пройшовся по 87 населених пунктах району. Найбільше потрапило в жорна сталінських репресій мешканців м. Дунаєвець – 290 осіб, сіл Балина - 144 особи, Нестерівців – 107, Тинної – 100, смт. Смотрича – 96, Тарнави – 93, Міцівець – 86, Старої Гути – 80 осіб. Від 50 до 70 мешканців та їхніх сімей із сіл Дем'янкевець, Лисця, Томашівки, Гути Яцковецької, Вихрівки, Сокільця, Лошковець, Макова, Підлісного Мукарова відчували на собі смертельну небезпеку тоталітарної політики [14].

Зі смертю Й. Сталіна похитнулася і почала руйнуватися система насилля над особистістю, яка спрямовувалася на виховання «слухняного натовпу». За висловом І. Еренбурга хрущовська «відлига» дала можливість громадянам країни відчувати себе людьми, усвідомивши в собі особистість. Завдячуючи «відлизі», мільйони громадян, що були оголошені «ворогами народу» поступово позбувалися відчуття страху. Усвідомлення свободи проходило повільно і болісно. Однією з важливих рис цього періоду стала реабілітація жертв політичних репресій, яка нерозривно пов'язана з іменем М. С. Хрущова.

З ініціативи вищого партійного керівництва в 1954–1955 рр. були закладені перші основи проведення реабілітаційних заходів та започатковувалися зміни у законодавстві країни, які сприяли проведенню цієї

роботи. Процес відновлення справедливості безневинно засуджених активізувався з середини 1954 р., коли були сформовані центральна та місцеві комісії з перегляду кримінальних справ осіб, засуджених за контрреволюційні злочини. На підставі партійно-державних рішень відбувалася підготовка нормативно-правових документів, що визначали правові засади реабілітації. Правові акти дозволили звільнити з ув'язнення та реабілітувати різних за правовим статусом репресованих громадян, зокрема спецпоселенців та частину ув'язнених, засуджених за контрреволюційні злочини.

Звільнення з ув'язнення було досить обмежене. Із засуджених українців за контрреволюційні злочини, що перебували у таборах, колоніях, в'язницях і висланні на поселення – 39,4 відсоткам осіб був зменшений строк покарання, 5 відсотків репресованих звільнені на підставі Указу "Про амністію", а 2 відсотки – вийшли на волю в результаті перекваліфікації складу злочину, прийняття рішень про припинення справ та при відміні вислання на поселення. Майже 53 відсоткам репресованих було відмовлено в перегляді їхніх кримінальних справ [15, с. 212]. Аналогічна тенденція була характерною і для Дунаєвцького району. За цих два роки реабілітували лише 10 репресованих осіб.

Аналіз архівних кримінальних справ дає підстави розцінювати звільнення з ув'язнення як реабілітацію обмеженого характеру. З 93 тисяч репресованих українців лише до 848 осіб були прийняті рішення про відміну звинувачень і припинення кримінальних справ. Звільнення від ув'язнення відбувалося на підставі перегляду кримінальних справ і встановлення нових строків ув'язнення за реально відбутими строками, як і звільнення, з урахуванням злочинних дій за новими політичними обставинами в країні без зняття судимості. Ці дії не дають нам підстав оцінювати запроваджені заходи як реабілітацію.

У законодавстві зберігалася ще велика кількість правових актів, характерних тоталітарному суспільству. Процес відновлення справедливості беззаконно засуджених був попереду, але частина ув'язаних отримала змогу скористатися діями місцевих комісій і вийти на волю за скороченими строками.

XX з'їзд КПРС, доповідь М. С. Хрущова «Про культ особи і його наслідки» стали очищувальними діями для всього суспільства. Сумління кожного громадянина в той час піддавалося болісному аналізу відчуття безправ'я, приниження та насильства. Це зобов'язувало партійно-державне керівництво активізувати реабілітаційну роботу безневинно репресованих. Вагомий внесок у справу реабілітації здійснили місцеві комісії, робота яких була підпорядкована Президії Верховної Ради СРСР, при розгляді справ осіб, засуджених за політичні, посадові та господарські злочини. Враховуючи досвід роботи попередніх комісій, які працювали з травня 1954 р. по березень 1956 р., переглядаючи архівно-слідчі справи спеціальної підсудності, сформовані місцеві комісії більш чітко й організовано проводили реабілітаційну роботу, отримуючи від Центральної комісії Верховної Ради

СРСР методичні та практичні рекомендації з нормативно-правової роботи щодо конкретних випадків реабілітації.

Реабілітаційні заходи не завершувалися діяльністю місцевих комісій Президії Верховної Ради СРСР. Перегляд архівно-слідчих справ щодо державних злочинів продовжували правоохоронні та судові органи, які цілеспрямовано переглядали кримінальні справи лише репресованих, від яких надходили скарги або заяви їх рідних та близьких. За підрахунками автора впродовж 1956 – 1964 рр. було реабілітовано 656 осіб, або 24 відсотки, репресованих мешканців Дунаєвецького району.

Усунення М. Хрушова з посади секретаря ЦК КПРС практично зупинило реабілітацію у другій половині 1960-х років. На той час ідеї ХХ з'їзду КПРС були призабуті, а партійна бюрократія і, в першу чергу, прихильники ідей сталінізму дуже обережно ставилися до подальшої "дискредитації" створеної ними командно-адміністративної системи. Впродовж 23 років (1965 – 1987 рр.) правоохоронні органи спромоглися реабілітувати лише 91 особу.

Процеси розбудови громадянського суспільства, розвитку демократизації та гласності, зміцнення законності, започатковані в середині 1980 років, наполегливо вимагали від вищого політичного керівництва держави повернутися до соціально значущих проблем політичних репресій тоталітарної доби, «табуйованих у Радянському Союзі впродовж багатьох десятиліть» [16, с. 4].

Після тривалої перерви у 1986 – 1987 рр. у періодичних виданнях з'являються перші публікації про політичні репресії та їх наслідки. Проблема «злочинів сталінізму», «політичних репресій» стала предметом відкритого обговорення після виступу Генерального секретаря ЦК КПРС М. С. Горбачова на урочистому засіданні 2 листопада 1987 р., присвяченому 70-річчю Жовтневої революції. За його оцінкою політичні репресії стали «масовим злочином на ґрунті зловживання владою». Аналогічна політична оцінка щодо репресій була висловлена першим секретарем ЦК Компартії України В. В. Щербицьким, який, як і М. С. Горбачов, кваліфікував політичні репресії, як відступ від ленінської політики [16, с. 6 - 7]. Таким чином, оцінка вищого політичного керівництва держави та підтримка його позицій республіканським, місцевим партійним керівництвом відкрила шлях до прозорої реабілітації жертв політичних репресій.

Процес реабілітації жертв політичних репресій відновився і набрав більш широких масштабів лише через 24 роки. Реабілітаційні заходи кінця 1988 – 1990 рр. характеризувалися як складова частина перебудови, відновлення суспільства і здійснювалися на підставі партійно-політичних рішень та нормативно-правових актів.

Постанова Політбюро ЦК КПРС від 5 січня 1989 р. «Про додаткові заходи по відновленню справедливості щодо жертв репресій, які мали місце в період 30 – 40-х і початку 50-х років» і проєкті Указу Президії Верховної Ради СРСР щодо відміни позасудових репресій, який був прийнятий 16 січня 1989 р. у статті 1 засудив позасудові масові репресії періоду сталінізму та

підтримав необхідність скасувати рішення антиконституційних "трижок" НКВС-УНКВС, колегій ОДПУ і "особливих нарад" НКВС-МДБ-МВС СРСР, які діяли в 30 – 40-х і на початку 50-х років. Репресовані за рішеннями зазначених органів, включаючи осіб, засуджених за втечу з місць незаконного спецпоселення, вважалися реабілітованими [20, с. 186].

На місцях правоохоронні органи розпочали реабілітаційну роботу. В управлінні комітету держбезпеки по Хмельницькій області наказом від 9 вересня 1988 р. була утворена комісія в кількості 25 осіб з перегляду архівно-слідчих справ репресованих, яку очолив начальник управління комітету О. Денищик. За наказом слідчий відділ управління з участю членів комісії провадив додаткове розслідування та перевірки кримінальних справ, які направлялися прокуратурою Хмельницької області та військовою прокуратурою ПриКВО. Міські та районні відділи УКДБ за дорученням комісії теж брали участь у цих перевірках, розшукуючи родичів репресованих, свідків, уточнюючи їхні анкетні дані та факти, викладені в архівно-слідчих справах [1, арк. 26 - 57]. За 1989 – 1990 рр. 805 осіб, або 31 відсоток від загальної кількості репресованих позасудовими органами, були реабілітовані в Дунаєвецькому районі.

Останнім документом союznego значення щодо поновлення справедливості безневинно репресованих став Указ Президента СРСР від 13 серпня 1990 р. «Про відновлення прав усіх жертв політичних репресій 20 – 50-х років», який скасовував механізм реабілітації і одночасно зобов'язував «Раду Міністрів СРСР, уряди союзних республік внести в законодавчі органи до 1 жовтня 1990 р. пропозиції щодо порядку відновлення прав громадян, які постраждали від репресій».

На той час в Україні необхідно було переглянути понад 200 тисяч кримінальних справ репресованих [17, арк. 24]. Практично залишалися не реабілітованими особи, які необґрунтовано були депортовані та вислані в адміністративному порядку на підставі рішень органів влади й управління. До прикладу, за даними МВС УРСР у 1928 – 1952 рр. з території України було виселено понад 510 тисяч осіб [17, арк. 25].

За цих умов виникла нагальна потреба у прийнятті закону, який виступав би ефективним правовим інструментом для завершення великої та складної роботи з відновлення історичної справедливості щодо прав та інтересів громадян безневинно репресованих. Означену проблему мав вирішити Закон України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні», який вперше серед пострадянських республік був прийнятий 17 квітня 1991 р. У ньому передбачалося відновлення історичної справедливості, спрощувався порядок реабілітації, але водночас не допускалася реабілітація осіб, винних у скоєнні тяжких злочинів. Закон ліквідував наслідки свавілля, допущеного з політичних мотивів до громадян України.

Для мешканців Дунаєвецького району Закон України сприяв проведенню реабілітаційних заходів. Впродовж десяти років було відновлено справедливість щодо 1223 осіб, безпідставно ув'язнених тоталітарною

системою. У 2006 р. працівники управління Служби безпеки України по Хмельницькій області та прокуратури області реабілітували 161 учасника збройного повстання, яке мало місце в Дунаєвцькому районі в травні 1931 року [9, арк. 1 - 161].

Отже, архівні матеріали дають підстави стверджувати, що основна маса (44,5 відсотка) репресованих громадян Дунаєвцького району була реабілітована на підставі Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні».

Примітки

1. Галузевий державний архів Служби безпеки України по Хмельницькій області. Ф. П. – Спр 6/2. – Арк. 56 – 57.
2. Державний архів Вінницької області Ф. П – 136, оп.3, спр. 8. – Арк.29-48
3. Державний архів Хмельницької області (далі ДАХм.О. -Ф. П. 458, оп. 1, спр. 324. - Арк. 208-209.
4. ДАХм.О. -Ф.Р. 6193, оп. 12, спр. П. № 16854. Т.14. -Арк. 5.
5. ДАХм.О. – Ф.Р. 6193, оп. 12, спр. № П – 7154. – Арк. 185 – 220.
6. ДАХм.О. – Ф.Р. 6193, оп. 12, спр. № П – 716012. – Арк. 290 – 292.
7. ДАХм.О. – Ф.Р. 6193, оп. 12, спр. № П –12605. – Арк. 30.
8. ДАХм.О. – Ф.Р. 6193, оп. 12, спр. № П – 11090. – Арк. 171 – 185.
9. ДАХм.О. -Ф.Р. 6193, оп. 12, спр. П. № 16854. Т. 15. -Арк. 1 - 161
10. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГО України). – Ф.1, оп.1, спр. 331. – Арк. 1-24.
11. ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 16, спр 34. – Арк. 145, 147 зв.
12. Кожин В.В. Правда сталинских репрессий. – М.: Алгоритм, Эксмо, 2005. – С. 327.
13. Місінкевич Л.Л. Єврейська і польська національні меншини Поділля (20-30-ті рр. ХХ століття). – К., 2001. – С. 75.
14. Підрахунками автора за матеріалами картотеки редакційно-видавничої групи обласної редакційної колегії “Реабілітовані історією. Хмельницька область”
15. Підрахунки автора за: Докладная записка Р.А. Руденка в ЦК КПСС “О результатах работы Центральной комиссии по пересмотру дел осужденных за “контрреволюционные преступления”, содержащихся в лагерях, колониях, тюрьмах и находящихся в ссылке на поселении” // Реабилитация: как это было. Документы Президиума ЦК КПСС и другие материалы. Том I. Март 1953 – февраль 1956 Сост. Артизов А. Н., Сигачев Ю.В., Хлопов В. Г., Шевчук И. Н. - М.: МФД, 2000. – С. 212.
16. Подкур Р. Ю., Рубльов О. С. Історіографія політичних репресій в Україні (друга половина 1980 – 1990 рр.) // Політичні репресії в Україні (1917-1980 рр.). Бібліографічний покажчик. – Житомир: Полісся, 2007. – С. 4.
17. Поточний архів Верховної Ради України. Пояснювальна записка до проекту Закону Української Радянської Соціалістичної Республіки. – Арк. 24.
18. Правда. – 1930. – 2 березня.
19. Рибак І. В. Історія рідного краю ХХ ст. – Кам'янець-Подільський, 1997. – С.21.
20. Сборник законодательных и нормативных актов о репрессиях и реабилитации жертв политических репрессий. – М.: Республика: Верховный Совет Российской Федерации, 1993. – С. 186.

Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій. Збірник науково-краєзнавчих праць. Випуск IV. Дунаївці-Кам'янець-Подільський, Медобори-2006, 2008. – С.322 – 339.